

П. Т. Колісниченко,
к. е. н., доцент, науковий співробітник,
Уманський державний педагогічний університет, м. Умань

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

P. Kolisnichenko,
PhD, Associate Professor, Uman State Pedagogical University

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS OF EFFECTIVE MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

Подано концептуальне бачення особливостей функціонування інструментів підтримки економічної безпеки на малих та середніх підприємствах. Показано особливості малих та середніх підприємств у контексті побудови системи управління економічною безпекою. Наведено рекомендації щодо пріоритетних напрямів підтримки економічної безпеки на малих та середніх підприємствах.

The conceptual vision of the features of functioning of economic security support instruments in small and medium enterprises is presented. The features of small and medium enterprises in the context of building a system of economic security management are shown. Recommendations on the priority directions of support of economic security at small and medium enterprises are given.

*Ключові слова: економічна безпека, економічний ризик, мале підприємство, середнє підприємство.
Key words: economic security, economic risk, small enterprise, middle enterprise.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах фінансово-економічної кризи, що була обумовлена низкою зовнішніх та внутрішніх чинників, українські малі та середні підприємства зазнали значних втрат, пов'язаних із стрімким падінням попиту на виготовлені економічні блага (продукцію, послуги, роботи), відтоком капіталу, подорожчанням кредитного ресурсу, нестабільністю макроекономічного середовища, зростанням кримінальних зазіхань на економічні процеси та ін.

Для функціонування малих та середніх підприємств значним викликом є сучасні наслідки економічної глобалізації (відомо, що на мікрорівні глобалізація може мати як позитивні, так і негативні ефекти). Відтак, дослідження механізму управління економічною безпекою малого та середнього підприємства є актуальним і представляє значний інтерес для науки і практики.

У сучасній економічній літературі дані з цих питань представлені досить фрагментарно. Існує нагальна потреба створення новітніх комплексних підходів управління економічною безпекою малого та середнього підприємства на основі сучасних науково-методичних підходів.

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ

Проблеми вироблення науково-методичних основ управління економічною безпекою суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу висвітлено у наукових працях О. Білоруса, І. Бланка, Т. Васильціва, В. Волошина, В. Геєця, А. Донець, Я. Жаліла, Т. Іванюти, О. Івченка, С. Кавуна, М. Камлик, О. Кириченка, Д. Ковальова, Н. Куркіна, С. Лазарева, В. Мунтіяна, Т. Полозової, В. Пономаренко, Н. Реверчук, Т. Слободяник, І. Сорокіної, М. Швеця, С. Шкарлета, О. Шнипка, І. Шульги та інших науковців. Однак запропоновані науково-методичні положення ґрунтуються в основному на механізмах управління економічною безпекою, що використовують переважно кількісні методи. Окрім того, традиційні методики управління економічною безпекою, що передбачають витрачання значних фінансових ресурсів на проведення моніторингових досліджень та оплату роботи висококваліфікованих фахівців, не зав-

жди придатні до застосування на малих та середніх підприємствах, оскільки такі підприємства не мають належного обсягу фінансових ресурсів для впровадження подібних рекомендацій.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — навести результати наукових розвідок з питань розробки науково-методичних основ управління економічною безпекою малих та середніх підприємств.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Створення великої кількості малих та середніх підприємств різних організаційно-правових форм, що засновані на різноманітних формах власності, є одним із проявів ринкової свободи та прагненням економічно активного населення до провадження підприємницької діяльності. Однак поява нових механізмів господарювання та багато інших факторів поставили суб'єктів підприємницької діяльності в умови, коли вони значну увагу повинні приділяти вирішенню питань, пов'язаних із забезпеченням своєї економічної безпеки.

Як підкреслюють Б. Джілад (B. Gilad) та Т. Джілад (T. Gilad), механізм забезпечення економічної безпеки підприємства розглядається як сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових і мотиваційних способів гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого з урахуванням особливостей діяльності підприємства забезпечується одержання прибутку, величина якого достатня для перебування підприємства в економічній безпеці [1].

Розробка та реалізація механізму економічної безпеки підприємства ґрунтується на декількох концептуальних положеннях: по-перше, втілення в повсякденну практику категорії економічної безпеки і наповнення її значущим для сучасних підприємств змістом; по-друге, механізм забезпечення економічної безпеки підприємства повинен врахувати повний спектр інтересів підприємства, які зумовлюють його стабільність й конкурентоспроможність; по-третє, побудова механізму забезпечення економічної безпеки підприємства має ґрунтуватися на науковій концепції, що

враховує як теоретичні засади економічної безпеки підприємства, так і особливості функціонування підприємства в реальному економічному середовищі [2, с. 7].

Концепція формування механізму економічної безпеки підприємства також передбачає визначення системи пріоритетних інтересів підприємства, узгодження їх з інтересами партнерів — суб'єктів зовнішнього середовища й обрання форм і способів гармонізації цих інтересів для забезпечення прибуткової діяльності.

Як зазначає Дж. Клейн (Jennifer Klein), формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, як і будь-якого механізму, базується на певних принципах. При цьому поряд із ustalеними принципами побудови різноманітних організаційно-економічних механізмів, що використовуються у діяльності підприємств, західні вчені пропонують принципи, які відображають специфіку формування й функціонування саме механізму забезпечення економічної безпеки підприємства. Серед них: наукове обґрунтування економічної безпеки підприємства; облік багатовекторних інтересів підприємства і особливостей його діяльності; урахування інтересів суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють з підприємством [3, с. 48—56].

Особливо підкреслимо, що сучасні процеси взаємодії вітчизняних підприємств із зовнішнім середовищем відбуваються в умовах недостатньо розвинутої ринкової інфраструктури, правової неоднозначності, різких фінансових коливань, високого ступеня невизначеності. Це істотно підвищує ступень загроз економічній безпеці малих та середніх підприємств, які зазвичай не мають спеціальних технологій та механізмів управління економічною безпекою.

Необхідність постійного дотримання малими та середніми підприємствами належного рівня економічної безпеки обумовлена нагальним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування, конкурентоспроможності та досягнення поставлених цілей на основі реалізації своїх інтересів.

Функціонування механізму економічної безпеки малого та середнього підприємства вимагає ретельного аналізу усіх видів діяльності підприємства (оскільки негативні прояви в одному сегменті можуть мати наслідком руйнацію усього підприємства); узгодження діяльності підприємства з умовами внутрішнього й зовнішнього середовища, в якому воно функціонує; визначення основних цілей власників або керівників підприємства; формулювання довгострокової стратегії діяльності підприємства [4, с. 44].

У цьому контексті актуальною є проблема про пріоритетні інтереси малого та середнього підприємства. Питання пріоритетних інтересів підприємства не має однозначної відповіді, оскільки формулюється на основі стратегічних планів кожного конкретного суб'єкта підприємницької діяльності. Приміром, Ф. Стюарт (Frances Stewart) і С. Давз (Sam Daws) виділяють чотири види основних інтересів підприємств, а саме: економічні, соціальні, екологічні, політичні [5, с. 5].

Економічні інтереси малого та середнього підприємства обумовлені його позицією на ринку й станом конкурентоспроможності його товарів. Вони представлені низкою економічних показників (контрольована частка ринку, обсяг продаж, ціна товарів, витрати на виробництво й прибуток та ін.) і зв'язані як з наявністю й доступністю коштів, так і з доходами на інвестований капітал або позику.

Соціальні інтереси малого та середнього підприємства пов'язані із процесом розширеного відтворення робочої сили. Без сумніву, кожне підприємство зацікавлене в соціальній стабільності суспільства, яка обумовлена такими факторами, як: наявність робочих місць і жила, можливість одержання соціальних пільг і робити відповідно до професії або за спеціальністю, гідний рівень оплати праці й своєчасність виплати заробітної плати, якість медичного обслуговування тощо.

Мале та середнє підприємство зацікавлене в забезпеченні всіх функціональних сфер своєї діяльності ква-

ліфікованими фахівцями, в їх сумлінному й творчому виконанні своїх обов'язків, у відсутності протестів персоналу в будь-якій формі (страйк, саботаж). Заради цієї мети підприємство у межах своєї компетенції бере участь у створенні відповідних умов розширеного відтворення робочої сили. Однак це не завжди збігається з його економічними інтересами: так, підвищення оплати праці персоналу з метою мотивації його до якісної праці впливає, відповідно, на рівень витрат підприємства й може призвести до обмеження його економічних інтересів.

Функціонування малого або середнього підприємства в невизначеному економічному середовищі призводить до збільшення різноманітних ризиків і загроз. Це з необхідністю потребує розробки специфічного механізму забезпечення економічної безпеки малого або середнього підприємства та управління цим процесом.

У процесі розвитку малого або середнього підприємства, яке є доволі гнучким та адаптивним, постійно відбуваються кількісні і якісні трансформації його структурних елементів, має місце перепрофілювання функцій, модернізація виробничо-господарської діяльності, розширення зв'язків, ускладнення комунікативних зовнішніх і внутрішніх взаємин, що вимагає змін, у тому числі і внутрішньої організаційної структури підприємства.

У своїй виробничо-господарській діяльності малі та середні підприємства є відкритими для загроз у площині обміну інформацією; залученні інвестицій, фінансів, кваліфікованого персоналу; поставок товарно-матеріальних цінностей; придбанні новітніх технологій (патентів, ліцензій тощо).

Суб'єкти господарювання малого та середнього бізнесу з точки зору відтворювальних процесів є складними, відкритими системами, які споживають зовнішні і внутрішні ресурси та продукують товари і послуги. При побудові механізму функціонування цих систем необхідно мати на увазі змінність внутрішніх та зовнішніх ресурсів протягом визначеного відтворювального циклу підприємства, а також коливання споживчого попиту, що посилюється в нестабільному конкурентному середовищі.

Як відомо, малі та середні підприємства, як правило, не мають доступу до монопольних ринків, а відтак, реалізуючи свої інтереси, постійно конкурують з іншими суб'єктами господарювання за зони впливу, розширюючи межі життєвого простору; поновлюють асортимент конкурентоздатної продукції, проводять додаткове фінансування для забезпечення ефективної збутової та інвестиційної діяльності. Виробничо-господарська діяльність малого або середнього підприємства, як відкрита система, що здатна до саморозвитку, не застрахована від небезпек — потенційних та актуальних факторів порушення стабільності. Тому система економічної безпеки малого або середнього підприємства має бути також динамічною і відповідати стратегії розвитку підприємства; а механізм організації та функціонування економічної безпеки таким, що здатен адаптуватися до трансформаційної діяльності підприємства через систему превентивних заходів нівелювання комплексу загроз.

Існують декілька варіантів реакцій на загрози: по-перше, вибір вичікувальної позиції, що само по собі веде до накопичування і загострення проблем; по-друге, адаптація до стану, який виник, з паралельним коригуванням напрямів діяльності підприємства і системи його безпеки; по-третє, кардинальна модернізація підприємницької діяльності і системи безпеки на тлі узгодження інтересів сторін-антагоністів і вжиття дієвих контрзаходів для актуалізації елементів системи господарювання, напрямків й об'єктів розвитку, наявного потенціалу й ресурсів підприємства.

Перетин інтересів суб'єктів господарської діяльності малого або середнього бізнесу нерідко призводить до конфліктів, що несуть загрозу економічній безпеці підприємства. Якщо конфліктуєчі сторони не вирішують протиріччя на початковому етапі їхнього виникнення, вони можуть розробляти "індивідуальні" системи

забезпечення безпеки, що проявляється у формуванні системи контрзахисту. Ця робота проводиться в основному із використанням інтуїтивного підходу, виходячи з власного життєвого досвіду, неформальних стосунків та доступу до матеріальних ресурсів.

Забезпечення стійкості функціонування малого або середнього підприємства вимагає як застосування специфічних методів захисту наявних ресурсів, так і залучення нових матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових та ін. ресурсів шляхом активної ділової розвідки, використання інформації і дезінформації, аналітичної оцінки діяльності контрагентів, чиї інтереси дотичні до інтересів підприємства.

Формування механізму економічної безпеки малого або середнього підприємства здійснюється на основі певної системи базових правил — принципів організації (як загальних, так і особливих, що відбивають специфіку функціонування і розвитку певного підприємства) і може бути результативним лише за умови створення спеціалізованого функціонального підрозділу, що узгоджує й контролює впровадження системи заходів із приводу захисту інтересів підприємства.

Побудова і реалізація механізму забезпечення економічної безпеки малого або середнього підприємства повинен передбачати, по-перше, визначення особливої кола суб'єктів, які на основі закріплених за ними повноважень приймають рішення і готові в нестандартних ситуаціях діяти нетрадиційно творчо; по-друге, створення банку моделей впровадження механізму забезпечення економічної безпеки з урахуванням організаційної структури підприємства; по-третє, вибір (з декількох розроблених і прогнозованих) оптимальної стратегії для якісного і вчасного вирішення нагальних задач.

Для розробки методів і формування інструментів реалізації механізму забезпечення економічної безпеки малих та середніх підприємств значна кількість дослідників використовують ситуаційний функціонально-ресурсний підхід [6, с. 79], який допомагає розпізнавати загрози, класифікувати їх; в залежності від специфіки застосувати ординарні чи новітні методи при формуванні системи контрдії; визначати поведінку в загрозовому зовнішньому середовищі (агресивна реалізація контрзаходів або вичікування, чи узгодження позицій з конкуруючими господарюючими суб'єктами).

Такий підхід передбачає, що кожне підприємство є особливою системою, але кожний суб'єкт господарювання для ефективного і тривалого функціонування зобов'язаний мати програму стратегічного розвитку. Уже на стадії формування стратегії розвитку підприємства виникають атрибути невизначеності, які закладають підвалини майбутніх небезпек. Звичайно, якщо підприємство зорієнтоване на стратегію розширеного відтворення, ризики зростають в рази. Збільшення невизначеності і ризиків актуалізує рішення обов'язкових задач: адаптації функціонування підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища та адекватного забезпечення його економічної безпеки.

Особливістю ситуаційного ресурсно-функціонального підходу є акцент на врахуванні динамічної невизначеності зовнішнього середовища та активному впровадженні у зовнішнє середовище системи контрзаходів у відповідності до інтересів окремого підприємства. Агресивна, активна поведінка господарюючого суб'єкта умовлюється самою сутністю ринкових відносин. Головне, щоб господарська діяльність реалізовувалася у межах чинного законодавства, базувалася на принципах підприємницької етики і не порушувала цілісності зовнішнього середовища.

Досліджувати динаміку поведінки економічного суб'єкта в невизначеному середовищі надзвичайно важко. Ще складніше, якщо цей суб'єкт є малим або середнім підприємством, оскільки вони здатні кардинально змінювати види діяльності та способи управління. Однак необхідно розуміти, що втіленість елементів та

функцій механізму забезпечення економічної безпеки малого або середнього підприємства безпосередньо в організаційно-управлінській механізмі забезпечення процесу розвитку підприємства посилює захищеність підприємства (підсистем тощо) на всіх етапах його життєвого циклу, стимулюючи до реалізації наступальних стратегій розвитку.

Безпечне функціонування економічного суб'єкта малого або середнього бізнесу визначається достатньою кількістю ресурсів, оптимальною організаційною структурою, адекватністю цілей, захистом від зовнішніх і внутрішніх загроз, дотриманням правил гри в економіко-правовому полі. Забезпечення високого рівня економічної безпеки досягається також і за рахунок зниження ризиків у всіх функціональних областях діяльності підприємства.

Функціонування сучасних малих та середніх підприємств в умовах трансформаційної економіки, що характеризується невизначеністю і потребує модернових технологій, адекватних стратегій розвитку, посилює проблему ідентифікації ризиків, їх аналізу та ефективного управління ними. Сучасні дослідники при аналізі ризику особливий наголос роблять на його кількісній оцінці, за допомогою якої визначається рівень ризику, перевищення якого призводить до незворотних небажаних наслідків.

Методи кількісної оцінки ризику поділяють на апіорні та емпіричні. В основі перших лежать теоретичні положення, на базі яких формуються вимоги щодо результатів рішень, які приймаються; другі — ґрунтуються на аналізі інформації про попередні події. Для кількісної оцінки ризику використовують теорію імовірності та математичну статистику [7], неklasичні ймовірності, мінімаксні підходи [8; 9], метод Гурвіця, методи на основі теорії нечітких множин і теорії нечітких мір [10].

Факт ризику в діяльності сучасного підприємства змушує його при плануванні діяльності зважати на значне зростання ймовірнісного характеру перебігу подій і використовувати якісний та кількісний аналіз ризиків. Якісний аналіз допомагає ідентифікувати ризики, установити їх чинники та область впливу з метою визначення шляхів нейтралізації негативних наслідків цих ризиків.

Для кожного виду ризику визначаються конкретні чинники, вплив яких на ступінь цього ризику вважається суттєвим.

Для окремого виду економічної діяльності підприємства множину чинників позначають:

$$\Phi = \{\varphi: a = 1, 2, \dots\} \quad (1).$$

Для j -того виду ризику певній діяльності підприємства його ступінь визначається за формулою:

$$w_j = f(\varphi_j k) \quad (2),$$

де w — оцінка ступеня ризику, $\varphi_j k$ — k -ий чинник j -того виду ризику.

На основі взаємозв'язків між різними видами ризиків одного напрямку діяльності, С.М. Марущак будує економетричну симулятивну модель оцінки і прогнозування рівня ризику на основі прогнозних оцінок окремих чинників ризику [11, с. 110—114]. При наявності прогнозної оцінки ризиків всіх видів, узагальнену оцінку ризику певного напрямку діяльності дослідник визначає як суму середньозважених оцінок ризику кожного виду за формулою [11, с. 113]:

$$W = \sum_{j=1}^m w_j \cdot d_j \quad (3),$$

де W — оцінка загального рівня ризику, W_j — оцінка ризику j -того виду, d_j — вага j -того виду ризику, яка визначається експертним шляхом, враховуючи значимість j -того виду ризику.

Така модель дає можливість забезпечити належну економічну безпеку малого або середнього підприємства на основі прогнозування загального рівня ризику; впливу через конкретні управлінські рішення на значен-

ня внутрішніх чинників з метою досягнення прийнятно-го (допустимого) для підприємства рівня ризику.

Таким чином, про загрозу економічній безпеці можна говорити, якщо мале або середнє підприємство вичерпало адаптаційний потенціал пристосування до зростаючої нестабільності зовнішнього середовища у межах сталої місії. Практичним відображенням такої ситуації є істотне погіршення фінансового стану підприємства, зниження рівня конкурентоздатності його продукції, втрата ділової репутації.

ВИСНОВКИ

У процесі розвитку малого або середнього підприємства, яке є доволі гнучким та адаптивним, постійно відбуваються кількісні і якісні трансформації його структурних елементів, має місце перепрофілювання функцій, модернізація виробничо-господарської діяльності, розширення зв'язків, ускладнення комунікативних зовнішніх і внутрішніх взаємин, що вимагає змін, у тому числі і внутрішньої організаційної структури підприємства.

Забезпечення стійкості функціонування малого або середнього підприємства вимагає як застосування специфічних методів захисту наявних ресурсів, так і залучення нових матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових та ін. ресурсів шляхом активної ділової розвідки, використання інформації і дезінформації, аналітичної оцінки діяльності контрагентів, чий інтерес до-точний до інтересів підприємства.

Механізм економічної безпеки малого або середнього підприємства повинен забезпечувати реалізацію різновекторних стратегій підприємства: як тієї, що націлена на забезпечення ефективного функціонування і розширення зон впливу підприємства, так і такої, що за допомогою специфічних методів, прийомів та інструментів тримає в полі зору діяльність контрагентів і конкурентів, що потенційно чи реально загрожують економічній безпеці підприємства.

Для розробки методів і формування інструментів реалізації механізму забезпечення економічної безпеки малих та середніх підприємств значна кількість дослідників використовують ситуаційний функціонально-ресурсний підхід, який допомагає розпізнавати загрози, класифікувати їх; в залежності від специфіки застосувати ординарні чи новітні методи при формуванні системи контрдій; визначати поведінку в загрозовому зовнішньому середовищі (агресивна реалізація контрзаходів або вичікування, чи узгодження позицій з конкуруючими господарюючими суб'єктами).

Про загрозу економічній безпеці можна говорити, якщо мале або середнє підприємство вичерпало адаптаційний потенціал пристосування до зростаючої нестабільності зовнішнього середовища у межах сталої місії. Практичним відображенням такої ситуації є істотне погіршення фінансового стану підприємства, зниження рівня конкурентоздатності його продукції, втрата ділової репутації.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВИДК

У подальшому слід провести дослідження щодо розробки малобюджетних, але ефективних інструментів підтримки економічної безпеки суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу.

Література:

1. Gilad B. The business intelligence system: A New Tool for Competitive Advantage / B. Gilad, T. Gilad. — New York: AMACOM, 1988. — Available: <http://www.amazon.com/Business-Intelligence-System-Competitive-Avantage/dp/0814459293>

2. Kitner et al: Optimizing Cultural and Economic Security. / Kathi R Kitner, Richard Beckwith, Nana Yaw Boaitey. // Proceedings of the 9th International Conference on Social Implications of Computers in Develop in Countries, Sao Paulo, Brazil, May 2007. — 7 p.

3. Klein Jennifer. The Politics of Economic Security / Jennifer Klein // The Journal of POLICY HISTORY. — 2004. — Vol. 16. — No. 1. — P. 34—65.

4. Garcia Mary Lynn TRUTH & CONSEQUENCES; applying consequence analysis to prioritize elements of risk / Mary Lynn Garcia // Security Management. — 2000. — Vol. 44. — No. 6. — P. 44. Available: <http://www.questia.com/searchglobal?q=subject!Security%20Services%20Industry--Management!AllWords#00000Academic>

5. Stewart Frances. An Economic and Social Security Council at the United Nations / F. Stewart, S. Daws // QEH Working Paper Series — QEHWPS68; March 2001. — 32 p.

6. Кривов'язюк І. Інноваційний підхід до вибору стратегії антикризового управління підприємством / І. Кривов'язюк // Актуальні проблеми економіки. — 2013. — № 11. — С. 77—84.

7. Недосекин А.О. Нечетко-множественный анализ рисков фондовых инвестиций [Електронний ресурс] / А.О. Недосекин. — СПб.: Типографія "Сезам", 2002. — Режим доступу: http://sedok.narod.ru/sc_group.html

8. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: навч. посіб. / С.М. Ілляшенко. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 220 с.

9. Качинський А.Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А.Б. Качинський. — К.: Інститут проблем національної безпеки; Національна академія Служби безпеки України, 2004. — 472 с.

10. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. — К.: КНЕУ, 2004. — 480 с.

11. Марущак С.М. Комплексна оцінка ризику в процесі забезпечення економічної безпеки підприємства / С.М. Марущак // Економіка. Наукові праці. — 2009. — Т. 99. — Вип. 86. — С. 109—114.

References:

1. Gilad, B. and Gilad, T. (1988), The business intelligence system: A New Tool for Competitive Advantage, AMACOM, New York, USA.

2. Kitner, K. Beckwith, R. and Boaitey, N. Y. (2007), "Optimizing Cultural and Economic Security", Proceedings of the 9th International Conference on Social Implications of Computers in Develop in Countries, Sao Paulo, Brazil.

3. Klein, J. (2004), "The Politics of Economic Security", The Journal of POLICY HISTORY, vol. 16, no. 1, pp. 34—65.

4. Garcia, M. L. (2000), "TRUTH & CONSEQUENCES; applying consequence analysis to prioritize elements of risk", Security Management, vol. 44, no. 6, p. 44.

5. Stewart, F. and Daws, S. (2001), "An Economic and Social Security Council at the United Nations", QEH Working Paper Series, vol. 3.

6. Kryvov'iazuk, I. (2013), "Innovative approach to choosing an enterprise crisis management strategy", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 11, pp. 77—84.

7. Nedosekyn, A.O. (2002), Nchetko-mnozhestvennyj analiz ryskov fondovykh ynvestytsyj [Fuzzy-multiple risk analysis of equity investments], Typohrafiya "Sezam", St.Petersburg, Russia.

8. Illiashenko, S.M. (2004), Ekonomichnyj ryzyk [Economic risk], Tsentri navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

9. Kachyn's'kyj, A.B (2004), Bezpeka, zahrozy i ryzyk: naukovі kontseptsii ta matematychni metody [Security, Threats and Risks: Scientific Concepts and Mathematical Methods], Instytut problem natsional'noi bezpeky; Natsional'na akademiia Sluzhby bezpeky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. Vitlins'kyj, V.V. and Velykoivanenko, H.I. (2004), Ryzkolohiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi [Riskology in economics and entrepreneurship], KNEU, Kyiv, Ukraine.

11. Maruschak, S.M. (2009), "Comprehensive risk assessment in the process of ensuring the economic security of the enterprise", Ekonomika. Naukovi pratsi, vol. 99, no. 86, pp. 109—114.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2017 р.